

RESUM DE LA TESI DOCTORAL

"LA IDEA DE NACIO EN EL PRIMER CONSTITUCIONALISME ESPANYOL"

Xavier Arbós i Marín

Abril 1986

1. El marc teòric

Existeix avui en el camp de les ciències socials una nodrida bibliografia referida a la qüestió nacional i als problemes del nacionalisme . Es, per tant, una obligació afirmar la relevància científica i política de la idea de nació, i, dit modestament, la pertinença a la disciplina del Dret Polític d'una investigació que hi faci referència. Però la pura descripció d'una concreta idea de nació i de les seves implicacions -en el nostre cas, la que apareix en la primera experiència liberal espanyola- quedaria mancada sense la integració de la mateixa en un esquema teòric que permeti de contrastar l'efectiva importància de la idea nacional descrita en un marc teòric general. No ens proposem nosaltres d'elaborar una teoria. Seria, d'una banda, un excés d'audàcia el fer-ho a partir d'una única investigació sense un esforç comparatiu entre diversos casos; de l'altra, seria un intent inútil en la

mesura en què com creiem, és possible adaptar un marc teòric convincent entre allò que ens ha ofert el conjunt d'investigacions publicades. D'aquestes, moltes són monografies o estudis relacionats amb el nacionalisme, forjats sobretot a partir de l'atenció que la sociologia política va posar sobre aquesta qüestió arran del procés de descolonització dels anys seixanta. La majoria de les teories del nacionalisme i de les hipòtesis sobre la funció de la idea nacional que s'hi relacionen s'han construït doncs sobre sòlids fonaments empírics. Però, però poc que ens hi fixem veurem que no han estat les primeres. La sociologia política és més jove que la teoria de l'Estat o el Dret constitucional, i en aquests camps del saber també s'han donat hipòtesis sobre la funció de la idea nacional. I si manquen les referències a treballs de camp, cal dir en favor dels iuspublicistes que han sabut fixar categories directíssimament relacionades amb la matèria que ens ocupa -com la sobirania o la representació nacional-. Malauradament, alguns valuosos estudis elaborats per investigadors de formació sociològica són superficials en tractar aquestes qüestions. Per això ens inclinem a pensar que és important un examen ni que sigui esquemàtic del que són punts de referència en les perspectives acadèmiques que han fixat l'atenció en la idea de nació abans de l'expansió de la sociologia política.

d'una única investigació sense un casor, comparatiu entre diversos casos; és l'altra, sense un límit anterior en la

1.1. Teoria de l'Estat i Dret Públic

L'interès per la nació ha merescut des del punt de vista acadèmic tractaments diferenciats en funció de les disciplines -i de llur evolució- a que s'han adscrit els seus investigadors. No sempre les ciències socials han tingut la vocació globalitzadora amb voluntat de verificabilitat empírica que avui caracteritza la sociologia. Anterior a aquesta, altres ciències -si es vol ciències formals- han intentat fixar els continguts i funcions de la idea de nació que apareixia en llur àmbit de reflexió. Però apareixia -i apareix- de formes molt diverses. Pel que fa als enfocaments jurídic-constitucionals, es pertinent la pregunta de si el concepte de nació interessa a la disciplina. La resposta ha d'ésser afirmativa en la mesura en què les referències a la nació són comunes a molts textos constitucionals. Però la indagació es fa en alguns casos en uns límits explícits. Així, per exemple, De Otto pren la opció d'integrar el concepte de nació dins la teoria de l'Estat, i proposa la definició següent: "La nación es el sujeto abstracto de imputación de los actos constitutivos del ordenamiento jurídico". Però com a subjecte real no existeix. Com a subjecte és creat per l'ordenament i s'identifica amb l'Estat que el personifica. Nosaltres no adoptem aquest enfocament. Per una banda, pensem que les teories jurídiques de l'Estat són perfectament útils per a explicar amb rigor l'ordenament jurídic de

l'Estat i el paper que la idea de nació pot ocupar-hi -i en aquest sentit no tenim res a objectar a la definició de De Otto-. Però, per un altre costat, no pensem que es pugui explicar l'ordenament jurídic sense al·ludir a forces i variables que són externes a l'ordenament positiu però que, en tant que factors que influencien la seva producció s'han de tenir molt presents per a comprendre i no solament descriure la realitat jurídica. L'Estat és dret, però també poder per a garantir-lo. És el seu compliment i legitimitat als ulls de la societat, que veu com a acceptable l'exercici del poder per part dels que en són els titulars legals. La imputació a la nació és l'expressió de la legitimitat de l'Estat liberal, i aviat veurem com els autors que han pretès fer teoria de l'Estat liberal hi han fet referència.

Però si descartem com a marc teòric una aproximació amb les limitacions del positivisme jurídic, convé examinar les propostes fundacionals dels clàssics de la teoria de l'Estat per tal de veure que ens poden aportar. És un problema clau en la teoria de l'Estat, el de l'acceptació d'un alt grau d'abstracció. Jellinek -un dels fundadors- creu fructífera la reflexió sobre els fenòmens i determinacions de l'Estat en general. Herman Heller -un dels darrers grans mestres- refusava la possibilitat de fer una teoria de l'Estat tan abstracta i "general", i aproximava la disciplina a la Ciència política, amb vocació explícita

de contrastar-la amb la realitat històrica i social. Malgrat aquesta discrepància sobre la validesa científica i les virtualitats explicatives d'un alt nivell d'abstracció, el cert és que l'obra de Jellinek ofereix una aportació que encara es manté: els anomenats "elements de l'Estat"; és a dir, la població, el territori i el poder. Com és sabut, la teoria general de Jellinek es caracteritza per la seva dualitat: una teoria general "social" i una teoria general "jurídica" de l'Estat. Des de cap d'aquestes vessants contempla Jellinek la nació com a substrat humà sobre el que l'Estat exerceix el seu poder. No significa això que negligèixi la importància del fenomen nacional, ni de la homogeneïtat o heterogeneïtat nacional de la població de l'Estat. Però, per a Jellinek, la nació és objecte important d'altres ciències socials, i així, en tracta a l'epígraf en què estudia les disciplines especials de les ciències socials i llur importància en relació a la teoria de l'Estat. Una teoria general -recordem-ho-, abstracta, en la que la idea de nació no hi té cabuda ni des de la perspectiva "social" ni des de la perspectiva jurídica: "població" no és el mateix que "nació", tant si s'entén nació com a subjecte de sobirania com si s'entén com a comunitat vinculada per especificitats culturals reputades "nacionals". En una teoria general de l'Estat com la de Jellinek, manifestament a la recerca d'un "tipus ideal" d'estat, seria contradictori el donar relevància a un fenomen històrico-social con

cret com és la nació Des d'una òptica com aquesta, el vincle nacional és un vincle "horitzontal"; la població-element de l'Estat pot ser una nació o no ésser-ho. L'Estat nacional no és menys Estat que el plurinacional Aquesta darrera afirmació potser sorprendri. En treballs posats sota l'etiqueta de "Teoria general de l'Estat" és considerat un dels "elements" no la població -concepte "general"- sinó la "nació", concepte històric concret. L'explicació d'aquesta aparent contradicció rau possiblement en l'evolució soferta per la reflexió que Jellinek va començar A grans trets, es podria afirmar que la teoria general social de l'Estat proposada per Jellinek desemboca en la teoria de l'Estat-ciència política que, amb el predomini anglosaxó -especialment nordamericà- tendirà a ignorar l'Estat com a objecte d'estudi Millor fortuna tindrà la "Teoria general jurídica de l'Estat". . . . Per una banda, com és prou conegut, Kelsen en farà una construcció normativista extrema, amb pretensió de validesa explicativa "general" del fenomen estatal. Per l'altra, els iuspublicistes francesos faran també la seva teoria de l'Estat que ja no serà "general" -en el sentit de Jellinek, i malgrat el títol de l'obra de Carré de Marlberg-, sinó referida a una realitat empírica, com és la dels ornaments jurídics estatals. . . . Cal notar de passada, però, que la fortuna de la Teoria jurídica de l'Estat va ser també breu

entre els iuspublicistes francesos, almenys pel que fa al seu tractament acadèmic. Potser no és agosarat insinuar que la reflexió sobre l'Estat, després de la II Guerra Mundial, tendia a disoldre's en l'estudi de l'organització administrativa del mateix; més que en l'Estat-societat, en l'Estat organització sense massa insistència en la consideració unitària del mateix.

Però en qualsevol cas, és probablement l'aportació de Carré de Marlberg la que, a part de recollir i difondre altres reflexions de Jellinek -principalment la teoria de l'òrgan- concep de forma clara la nació, i ja no simplement la població, com a element de l'Estat. El que convé és que, des del nostre punt de vista, això es fa amb referències a un Jellinek distorsionat.

"Jellinek qualifie le peuple d'organe primaire de l'Etat: et, sous ce nom de peuple, il entend -ainfortuna- si que cela ressort visiblement de toute son argumentation- non pas seulement la nation en tant qu'être permanent formé par la série successive des générations nationales, mais encore la collectivité des individus dont la nation se trouve pré-élement composée".

De la interpretació de Jellinek, contra el que afirma Carré, no se'n desprén la confusió entre nació y poble, ni tampoc de la traducció francesa que cita el propi Carré. En aquesta, el primer volum -página 204- es refereix a les nacions com a formacions històrico-socials, que no

són estudiades en l'apartat que dedica a la seva teoria general jurídica de l'Estat, on parla -versió francesa, volum II, pàgines 279-283- de "peuple" i no de "nation", com a òrgan de l'Estat. Jellinek es refereix al poble i no a la nació, i al poble en un sentit general abstracte, no històric, i per tant no susceptible de que inclogui generacions passades. Aquest poble, en canvi, pot pertànyer segons el propi Jellinek a diverses nacions.

Però amb totes les matitzacions necessàries, res nostre al dret públic francès una aportació indiscutible: una explicació de les relacions entre "Estat" i "nació", una integració en una mateixa teoria d'ambdós conceptes. No és la nació exterior a la teoria de l'Estat: hi és integrada fins el punt que l'Estat és presentat com la seva personificació. Considerant a la nació un element de l'Estat, és evident que la construcció d'una teoria de l'Estat que parteixi d'aquesta premisa, ha d'estudiar la funció que compleix la nació en la legitimació i l'exercici del poder estatal. El que passa és que possiblement aquesta teoria de l'Estat només pot ser la teoria de l'Estat liberal. No solament una teoria per a l'Estat liberal, com diu Conde. És també la teoria de l'Estat liberal en el que la nació ocupa un paper fonamental. Els valors inspiradors de l'acció estatal, els drets dels individus i col·lectivitats sotmesos a l'autoritat de l'Estat i l'establiment dels òrgans de l'Estat i llurs mútues relacions

es construeixen en funció del que s'estableix a la Constitució, i aquesta norma fonamental és el producte del poder constituent que resideix -dogma liberal- en la nació. Més encara, l'Estat liberal es caracteritza per la submissió de les seves actuacions a la llei, i aquesta emana de l'òrgan representatiu de la nació per excel·lència: el parlament. Tot i les mediacions "representatives" -l'expressió no agradava a Carré de Marlberg-, la pràctica del principi de la sobirania nacional és l'autogovern de la nació. No hi ha un poder aliè a la pròpia nació, i per emprar la coneguda fórmula, la nació s'obeeix a si mateixa.

La teoria de l'Estat liberal, doncs, ens ofereix una referència útil. La nació és el principi legitimador, el subjecte al que s'imputa l'origen del poder. Però no podem deixar de banda el fet que la teoria de l'Estat liberal és una construcció post-facto, referida a la concepció de la nació nascuda en la Revolució francesa. I cal tenir present, com assenyala Delos, que a la Revolució francesa la nació és el cos de ciutadans; el que està en joc és l'exercici de la sobirania i no la salvaguardia d'una nacionalitat definida en termes culturals. Si assumim el paper legitimador de la nació, no podem oblidar que a més de plantejar-se en el pla jurídic-constitucional, la idea de nació presenta dimensions culturals. La nació és i ha estat vista també com un grup humà els membres del qual s'identifiquen com a tals per especificitats cultu-

rals, entre les quals resalta freqüentment la llengua, que són considerades distintives de la nació. La consideració o no d'un tret cultural com a "nacional" correspon a la subjectivitat de cada individu. L'existència i la importància del fet de la consciència nacional és, però, objectiva. I també la consciència nacional ha operat com a principi legitimador, no ja per a enderrocar l'absolutisme, si no també per a construir -o almenys intentar-ho- Estats nous. Es tota la història dels nacionalismes la que gira entorn d'aquesta qüestió, però aquí no hem de descriure'ls sinó intentar trobar un marc teòric que els expliqui. Dins la teoria de l'Estat, la variable cultural en el procés de legitimació del poder de l'Estat per la nació ha entrat a través del principi de les nacionalitats. Per a l'estudi de aquest problema és essencial l'aportació de Pasquale Stanislao Mancini. Aquest autor defineix la nacionalitat com una "società naturale di uomini da unita di territori, di origine, di costumi e di lingua conformati a comunità di vita e di coscienza sociale", afegint tot seguit que les nacionalitats tenen dret a la lliure constitució interna i a llur independència de les nacions estrangeres. I aquest dret, quan es manifesta necessari a la vida de la humanitat i als seus fins, esdevé un deure. El problema de les nacionalitats, o, si es vol, de les nacions sense Estat, assolí rang teòric i passava a ésser un punt d'interès per als tractadistes. La nació no

era ja merament una categoria jurídic-pública a integrar en la teoria de l'Estat: era també una dada social indefugible per les seves repercussions en la construcció i legitimació dels Estats. Això darrer pot veure's reflexat en la cita que transcrivim, que expressa -pensem- clarament la força legitimadora atribuïda al principi de les nacionalitats

no també per la construcció de l'Estat i el seu desenvolupament. "Negli ordini interni, ovvero nel diritto pubblico, il principio di nazionalità riduce lo Stato ad un ufficio ben determinato e toglie gli antagonismi sino tra popolo e governo, tra libertà e potere. Laddove assiste il sentimento nazionale e tacciono odii, antipatie di razze, la dove unica è la lingua, che il popolo parla e lege, ivi il governo o lo Stato non è in lotta con i governati, ed è invece l'affermazione spontanea della nazionalità, non della forza, della conquista, della tirania o del privilegio di un numero ristretto di uomini."

Assenyalem incidentalment que aquesta tradició de signe inequívocament liberal sofreix una reinterpretació per part d'autors que es situen clarament en l'òrbita del feixisme. Del principi de les nacionalitats, del dogma de la sobirania nacional en fan una lectura que acaba per treure-li la càrrega democràtica i per proposar com a model d'adequació entre Estat i nació l'Estat feixista, que Panunzio qualificarà d'exemple de Nazione-Stato. Més clar és el reguitzell de sentències inequívokes que Corradini exposa: "La democrazia elettorale è la negazione della

spiritualità e della sovranità de na nazione (...) Lo Stato nei cittadini ha soltanto sudditi e funzionarii per la na zione". El feixime estableix una cesura entre nació i individu; mentre la doctrina liberal de la sobirania nacional comportava que els ciutadans actuessin la voluntat de la nació que constituïen, el feixisme exclou en nom de la nació aquesta possibilitat. El nazisme porta els plantejaments a l'extrem: sense antecedents sòlids de tradició política liberal, el nacional-socialisme assumeix que el poder polític suprem ha de residir en mans de qui encarna l'esperit de la comunitat nacional, el cabdill. Feixisme i nazisme havien de provocar enormes reticències davant l'ideal d'Estat nacional.

L'Estat nacional, l'Estat els límits del qual es corresponen amb una nació -o nacionalitat en l'ambigua terminologia manciniana- apareixia als ulls de molts estudiosos atents als problemes polítics del moment que vivien com a ideal possible i desitjable. Els tractadistes espanyols no foren insensibles a aquestes posicions. Sense pretensió d'exhaustivitat, no podem deixar de citar a Santamaría de Paredes, "El ideal, en la formación de los pueblos, es el Estado nacional, constituido por la conjunción de la unidad de derecho y de poder y la unidad de cultura y civilización" (subr atllat de Santamaría). Alguna discrepància sorgirà -a Espanya com a fora- a l'hora de pensar en l'element primordial en la definició del subjec-

te nacional i en l'aplicació del principi de les nacionalitats. És ben coneguda la polèmica entre Renan i Mommsen a propòsit de la guerra franco-prusiana. Per a Renan calia primer l'element voluntarista -el famós plebiscit quotidià-, mentre que per a Mommsen eren els elements culturals els determinants. Sense negar la importància dels elements culturals i de la congruència de l'Estat amb aquests, Manuel Torres Campos insistirà en la sobirania i l'autogovern en la interpretació del principi de les nacionalitats. Al contrari, Pacheco subordinarà l'apel·lació a la voluntat dels nacionals a la "naturalitat" de l'existència nacional. Pel que fa als Kraussistes, Giner i Posada mantindran posicions lleugerament diferenciades. Per a Giner, la nació és una "comunitat universal de vida" els membres de la qual, en la persecució de llurs interessos particulars arriben -ho vulguin o no- a configurar la solidaritat orgànica global. L'Estat nacional és per a Giner l'etapa moderna de les organitzacions polítiques civilitzades, i és aquell l'àmbit del qual és la nació. Posada serà un xic més clar: integrarà una definició de nació en la que té un paper important la consciència nacional, junt amb una base de comunitat cultural. Arriba a titular un capítol del seu Tratado de Derecho Político -el primer en l'apartat consagrat a "las fuentes del derecho constitucional positivo"- "Definición de las naciones contemporáneas como supuesto del derecho constitucional". Però potser quedi més clara la importància

que Posada atorga a la consciència nacional en la contundent afirmació que transcrivim, extreta d'una de les seves darreres obres: "A mi ver, al Estado -al conocimiento y al goce real del Estado- se llega ahondando en él; porque el Estado es cosa de adentro, es una labor de su fuerza inmanente -el espíritu del pueblo, la conciencia nacional-, que no son estas frases, que son realidades".

Tot i no haver fet una anàlisi exhaustiva de la teoria de l'Estat, ens sembla haver donat les referències suficients per a concloure que, pel que fa a l'Estat liberal, el concepte de nació és ineludible com a centre d'imputació del poder polític suprem -principi de la sobirania nacional- i, paral·lelament, com a suposat participant indirecte -a través dels seus representants- en la producció del dret al que els poders públics i els ciutadans es sotmeten. Pot fer-se -com fa Jellinek- una teoria general jurídica de l'Estat amb un nivell d'abstracció tal que pugui prescindir de referències a la nació. Probablement no pot fer-se una teoria particular jurídica de l'Estat liberal ignorant el concepte de nació que el fonamenta. Independentment de la distorsió amb la que arriba a presentar la teoria de Jellinek, Carré de Marlberg pot ésser un bon exemple de teoria particular de l'Estat liberal. Però si Carré integra dins el Dret públic el concepte de nació, és lícit preguntar-se amb quin abast hi romandrà. Té unes dimensions jurídico-constitucionals evidents que ni els enfoc

més normativistes ignoren, però la força legitimadora de la idea nacional ultrapassa el tractament purament constitucional i la definició de la nació com a conjunt d'individus considerats únicament en llur condició de ciutadans. En la història del nacionalisme, s'han presentat com a decisives altres característiques o atributs de la nació: la llengua (Fichte), el dret consuetudinari (Savigny), l'interès econòmic (List) i la personalitat històrica (Burke). Des del liberalisme Mancini farà l'esforç d'integrar la caracterització cultural de les nacions en el Dret públic, sensible al nacionalisme italià que tan proper li resultava. El nucli d'aquest esforç és el principi de les nacionalitats, i això dona a les seves reflexions un caire prescriptiu en assenyalar el model d'Estat nacional com a fórmula òptima d'organització política.

Però el principi de les nacionalitats planteja un problema difícil de resoldre a les disciplines que operen amb categories jurídiques i conceptes abstractes. Acceptar el principi de les nacionalitats suposa posar en qüestió les fronteres i l'homogeneïtat dels Estats, en la mesura que no es pot parlar de sobirania nacional si es dilueix o fragmenta la real identitat del suposat titular de la sobirania. En tot cas, no es pot parlar més que en els casos en què hi ha un Estat liberal que correspon a una nació. Schmitt, en analitzar la teoria de la Constitució de l'Estat liberal, ja va advertir les dificultats en els casos on

hi ha nacionalitats sense Estat "obligades" a conviure sota un Estat culturalment aliè amb negligència de llurs particularitats. El que amb un concepte de nació centrat sobre la ciutadania definida jurídicament és una acceptable teoria descriptiva de l'Estat liberal, trontolla quan el concepte de nació es vertebrava sobre el sentiment d'identitat definida culturalment i s'afirma el postulat prescriptiu del principi de les nacionalitats. Per a poder fer teoria -diríem- cal·lavors que la pràctica nacionalista hagi fet prèviament una realitat el principi de les nacionalitats. No és necessari només liquidar l'Estat absolut, cal també revisar les fronteres -els territoris- dibuixades pels Estats absoluts i les que llurs hereus han traçat en la pràctica imperialista. I, en qualsevol cas, admetre també que la interpretació de la relació entre nació i Estat que donen aquestes disciplines deixa zones d'ombra. Se'ns diu com la idea de nació s'integra com a factor legitimador en la construcció jurídic-constitucional de la nació, però no s'acaba d'explicar la dimensió legitimadora -política i per tant potencialment jurídica- de la idea de nació en els casos de presentats com de nació sense Estat, Constitució ni Dret públic. Una via de solució és el positivisme constitucionalista, que opta per assumir allò reduïble a categories jurídiques que hi hagi en el concepte de nació. Una altra és la que evita el problema per la via de la confusió entre població de l'Estat i nació, suposant a la primera l'identitat ho-

mogènia que avui defineix habitualment la segona. En aquest sentit, és freqüent la contundent afirmació d'André Hauriou en un manual de gran circulació i que fa pensar en una certa ignorància de la política real, tenint en compte que data de 1974: "Se plantea el problema de saber si a toda Nación puede y debe corresponder un Estado. Se trata de una cuestión que no se presenta por sí misma el espíritu de un francés o de un español porque en estos países coinciden la Nación y el Estado".

1.2. La sociologia política

Optem ara per examinar la qüestió des de la perspectiva més globalitzant de la sociologia política. Intentarem veure la relació conceptual establerta entre "nació" i "Estat" en aquesta àrea de les ciències socials. Ens ocuparem més d'això que no del ventall de teories sobre el nacionalisme com a fenomen social hi ha treballs exhaustius en aquest darrer aspecte que ens excusen -pensem- d'una exposició detallada. La sociologia política ens pot donar una visió més global que la que tindriem si ens limitèssim a l'exàmen de les anàlisis purament jurídic-estatals. Pensem que el fenomen nacional és rellevant encara que no hagi assolit una dimensió institucional. El que hi hagi "nacions sense Estat" no és indiferent per l'estudi de l'Estat; forces polítiques poderoses aspiren a dotar-les d'Estat tot refusant la legitimitat de molts dels exis

tents. Mancini semblava entendre-ho així, en un context polític nacionalista i amb uns instruments intel·lectuals de caràcter jurídic essencialment.

El marc històric i intel·lectual de la sociologia política és bastant diferent d'aquell en el que Mancini es movia. El moment es que més es publica sobre aquesta matèria en el camp de la sociologia política és en la dècada dels seixanta d'aquest segle, coincidint amb els fenòmens de descolonització. I es fa en el món anglosaxó que, com ja hem advertit mostra per part dels estudiosos una certa indiferència pel que fa al fenomen de l'Estat. De fet, i pel que ens concerneix, el 1953 Karl W. Deutsch obra la línia de recerca sobre els processos de formació de les societats contemporànies que reben en general la significativa denominació de nation-building -construcció nacional-. Cal advertir que Deutsch prefereix distingir entre nation-building i national development. Aquest darrer implica un procés pel que un "poble" -un grup humà les possibilitats d'intercomunicació dels membres del qual faciliten l'adquisició d'hàbits i cultura comuns arriba a organitzar-se en Estat. Quan aquest poble pot controlar la conducta de llurs membres a través de l'Estat, pot ser considerat una "nació". Una nació és doncs un poble en posició d'un Estat, en el que la majoria dels ciutadans s'hi poden sentir identificats. El nation-building segons Deutsch, és el mateix procés, però endegat voluntàriament

per una èlite política que desitja concloure'l ràpidament, i és referit habitualment als Estats postcoloniais. Aquest esquema comporta, a ulls de molts crítics, la sospita de que s'ha erigit en paradigma la història de la formació dels Estats europeus i que aquest eurocentrisme condueix a condemnar les particularitats no homologables dels països postcoloniais. Però a nosaltres no ens interessa tant una crítica metodològica com posar de relleu les confusions terminològiques que presenten algunes elaboracions teòriques, i advertir de llurs inconvenients.

La primera de les -al nostre entendre- imprecissions terminològiques és la d'assumir l'equivalència entre nació i població de l'Estat. La identitat nacional només és la que es reforça des de l'Estat. Els moviments que la refusen són anomenats indistintament separatistes i nacionalistes. O bé el nacionalisme s'equipara amb la lleialtat a la nació amb la que l'Estat existent s'identifica i no amb la reivindicació d'un Estat no congruent amb una nació no reconeguda ni institucionalitzada. La confusió terminològica entre Estat i nació és potser més habitual en el camp d'una disciplina, el títol de la qual es prou significatiu, les relacions "internacionais". De moment, però, ens centrarem en el concepte de nation-state, que representa la culminació del procés de construcció nacional i la coincidència entre nació i Estat. Així es perem veure com s'afronta des de la sociologia política la

relació teòrica entre ambdós conceptes.

Alguns treballs distingeixen entre nation-state -concepte al que acabem d'al·ludir- i state-nation. Hi ha autors, com Snyder i Glenn, per als qui el fonamental és la seqüència cronològica: si la nació precedeix l'Estat, parlaran de nation-state; si el que apareix primer és l'Estat, hom ho anomenarà state-nation. En esquema, es pot dir que el primer concepte implica que l'Estat és produït per la nació, i en l'state-nation és l'Estat el que per la seva actuació política dóna identitat nacional a la població. Com a exemple de nation-state es citen els casos d'Itàlia i d'Alemanya -hem de suposar que es referixen a l'Alemanya anterior a la partició postbel·lica. Com a mostra de state-nation ens ofereixen el cas dels Estats Units d'Amèrica, assimilable al de les ex-colònies amb problemes tribals. Naturalment, la correspondència entre Estat i nació és més constatable en els llocs on, teòricament, la nació ha generat l'Estat, que no pas allà on per sota l'Estat no hi ha encara una comunitat nacional els membres de la qual la reconeixen com a tal. Però s'accepta que l'Estat, per l'actuació política -per exemple, a través de l'educació- pot aconseguir crear la nació corresponent i per tant, poden els state-nations igualar-se als nation-states. Per a estudiosos com Rejai, Enloe i Smith, sen

se que s'oposin explícitament a la caracterització generativa anterior, és la possessió de sobirania el que distingeix el nation-state: "és la nació que poseeix sobirania política" diran Rejai i Enloe; per a Smith, és una nació amb sobirania territorial de facto. En l'state-nation, en canvi, típic de moltes ex-colònies africanes, existeix l'organització política que té la sobirania però manca la base nacional. És el propi Estat qui ha de produir un sentiment d'identitat nacional que homogeneïtzi la població i possibiliti la desitjada correspondència entre nació i Estat. Per a assolir aquest objectiu, serà necessària una política nacionalista estatal, que eventualment s'haurà d'afrontar amb nacionalismes interns.

Les diferències reals entre les dues reflexions són mínimes, si es que n'hi ha alguna. L'una descriu les línies generals d'un procés -de la Gemeinschaft a la Gesellschaft, o viceversa, per a utilitzar la terminologia de Tönnies-, i l'altra utilitza un criteri polític, fent de la possessió de la sobirania el que permet que una nació sigui considerada nation-state. Conflueixen ambdues en considerar que en el nation-state nació i Estat es corresponen. En tot cas, i abans d'entrar en reflexions particularitzades sobre cadascuna de les vies de conceptualització de les relacions entre nació i Estat, cal fer una consideració sobre la possible utilitat del concepte de nation-state en l'àmbit de la sociologia política. L'omnipresèn-

cia -amb diverses intensitats- de moviments nacionalistes reivindicatius d'Estat propi, fa pensar en les dificultats de credibilitat del nation-state: pocs n'hi ha en els que llur base nacional no sigui discutida i per no parlar de la manca de coincidència entre límits estatals i àmbits culturals. Això ens inclina a afirmar que, essent discutible la validesa descriptiva del concepte, potser no ens trobem massa lluny del postulat prescriptiu de Mancini i el nation-state, tal com és descrit, no pot ésser més que un desideratum en la majoria dels casos.

Però, a més, hi ha alguna cosa a dir sobre cadascuna de les argumentacions precedentment al·ludides. Pel que fa a la primera, la descripció narrativa segons la qual la nació produeix l'Estat ens sembla fins ara insuficientment concretada: "People having subconscious feelings of belonging together set up common institutions of public administration" (Glenn) és una afirmació que no deixa de recordar un "estat de naturalesa" o punt zero en el que, per un inexplicat mecanisme intern i amb independència de variables exteriors, la nació generés el seu propi Estat. A partir de la pau de Westfalia (1648) la configuració del mapa d'Europa depèn de la correlació de forces de les potències existents, recorda Tilly. A més, les remissions a Meinecke denoten una inspiració organicista que no és admissible sense crítica. L'obra de referència de Friedrich Meinecke és Weltbürgentum und Nationalstaat, especial

ment el primer capítol, en el que la metàfora organicista sembla substituir a la fonamentació històrica. Compara a les nacions amb les plantes, els hi atribueix períodes de creixença i de son... i semblen subjectes amb vida pròpia. Les paraules de Michels, situades en aquesta òrbita són prou explícites:

"Para el espíritu moderno existe una relación causal entre el Estado y la patria. Carecen de demostración histórica las tesis de ciertos nacionalistas en el sentido de que el Estado antecede en el tiempo a la nación. En cambio, la historia enseña que las naciones se forman primero sobre una base espiritual y luego tienden a convertir la ausencia o multiplicidad de Estados en un Estado-nación (anima petit corpus)"

Aquesta visió generativa sembla escapolar-se de les ciències socials per a entrar en el vaporosos dominis dels esperits nacionals. Pot ser útil per a identificar ràpidament dos nacionalismes tan característics com els que van preparar la unificació alemanya i italiana, i per a comparar-los amb d'altres. Però no ens acaba de convèncer la imputació a forces internes de l'esperit nacional -i no a l'acció política- un resultat tan concret com un Estat.

Si hem criticat el que alguns sociòlegs s'hagin deixat colar fonamentacions que escapen a la prova, al·ludim ara a la superficialitat que trobem en el tractament del concepte de sobirania. No discutim el concepte de state-

nation per a referir-se als Estats sense base nacional; en tot cas ens preguntem si val la pena al·ludir llavors a la nation. El que afirmem es que, essent una de les notes del nation-state la de la sobirania, cal precisar més del que es fa. No podem donar per equivalents la sobirania de facto de la que parla Smith, o la mera "sobirania política" equivalent a independència -Rejai i Enloe-, amb la sobirania nacional formulada pel liberalisme. Per aquest principi la nació -real o inventada, assolida o en procés de construcció- compleix una funció política decisiva: la de legitimar en darrera instància l'actuació de l'Estat, per l'atribució que se li fa del suprem poder polític originari; és a dir, de la sobirania. Això és diferent de la sobirania com a independència. Durant la dominació absolutista de Ferran VIIè, Espanya era un Estat sobirà i independent, però els qui defensaven la sobirania de la nació espanyola eren perseguits a mort, i ningú no gosaria afirmar que essent l'Estat sobirà, ho fos també la nació. Es tracta d'una precisió important: la dimensió jurídic-constitucional forma part de la història i ha influït en l'evolució dels problemes que la sociologia pretén explicar. En la mesura en què la legitimitat es un tret característic del poder de l'Estat, la sobirania nacional és la que la concreta en l'Estat liberal. Cal advertir però, que no sembla rellevant per a autors com La Palombara, almenys en el pla de la definició: "As applied to internal matters, national sovereignty means that supreme and final authority

rests in the national government as opposed to all other private and governmental organizations that may compose the nation-state itself". Es preocupant que conceptes que -pensem- són importants, arribin a la ciència política despullats dels continguts aportats pel Dret públic y la teoria de l'Estat.

Pel que portem vist, ens sembla recollir de la sociologia política una certa superficialitat en el tractament de la relació conceptual entre nació i Estat. La coincidència de les fronteres estatals amb las de la nació tendeix a donar-se com un fet amb massa facilitat. Per a Snyder, Glenn, Rejai i Enloe, Alemanya és un exemple de nation-state pel seu procés de formació. Per a Smith, la Gran Bretanya és també un exemple de nation-state. Sense confondre un exemple amb un model, hem de dir no obstant que els exemples proposats han tingut seriosos problemes que semblen qüestionar la correspondència entre nació i Estat. A l'est i a l'oest, Polònia i Irlanda han desmentit històricament el caràcter nacional del Reich i del Regne Unit. Per altra banda, la citada correspondència deixa l'Estat com un pur organisme de poder sense participació ni control, si no es posen de relleu les dimensions jurídicopolítiques del principi de la sobirania nacional. Si a la teoria de l'Estat i el Dret públic els retrèiem la negligència de les variables culturals que impossibilitava la presa en consideració de les nacions sense institu-

cionalitzar, a les ciències socials de vocació empírica els hem de retreure la no fixació de les relacions possibles entre nació i Estat. Almenys en la teoria de l'Estat liberal, i gràcies al tractament del principi de la sobirania nacional, això quedava clar. De tota manera, la via oberta per la sociologia política, al plantejar l'anàlisi de la construcció nacional, aporta una nova visió global i comparativa alhora, que no pot ignorar-se. La relació entre centre i perifèria, el paper dels moviments nacionalistes i la transformació de les societats tradicionals són qüestions inabordables sense fer referència a les aportacions d'aquesta disciplina.

1.3. El nostre marc teòric

Qualsevol que sigui el contingut objectiu que calgui atribuir al mot "nació", ens sembla clar que no seria objecte de discussió per a les ciències socials o pel Dret públic si la idea de nació no hagués accedit al rang ideològic com a subjecte d'imputació política, sigui per a legitimar un tipus concret d'Estat -principi de la sobirania nacional-, sigui per a justificar el particular àmbit territorial d'un Estat concret -principi de les nacionalitats-. I, en la mesura que la idea nacional té un potencial legitimador, és possible referir-la a les propostes polítiques relatives a la construcció, manteniment o actuacions d'un Estat. Ben entès, des de la perspectiva de cada ideo-

logia política i de cada programa, i tenint en present que la funció legitimadora no s'esgota en la construcció o Constitució de l'Estat. A més de justificar actuacions d'aquest en nom de l'interès "nacional", acaba essent la imatge del cos social sencer en la que l'Estat es recolza per a facilitar el seu domini, gràcies a la força integradora de la idea nacional i els sentiments de solidaritat que evoca permeten de fer-hi subsumir els conflictes interns.

En conseqüència, entenem que un treball sobre la idea nacional pot plantejar-se problemes referits a tres nivells. El primer és el de la designació del contingut de la mateixa: Espanya, Països Catalans, Catalunya...

En el nostre cas, és evidentment Espanya; és la nació a la que remet la idea nacional del primer liberalisme espanyol.

No entrarem en la crítica d'aquesta postura; la nostra tasca, en aquest cas, hauria de ser la de fixar si Espanya era efectivament una nació. El que ens interessa és fer palesa la idea nacional present en el primer constitucionalisme espanyol, no si en lloc de fer referència a una nació espanyola hauria hagut de tenir en compte la plurinacionalitat de l'Estat espanyol. Que la plurinacionalitat hagués pogut ésser una afirmació més objectiva i -per a nosaltres- més simpàtica, és probable. Però creïem més útil que sigui el lector qui jutji la distància existent entre la idea nacional que ens esforçarem de presentar i la rea-

litat històrica que només podem apuntar. Mesurar fins a quin punt a aquesta idea nacional hi corresponia una nació seria feina que desbordaria els límits d'aquest treball. El segon nivell en el que cal treballar és el de la ideologia, particularment la funció legitimadora que compleix la idea nacional -sobirania nacional- i els aspectes més puntuals a que pot adreçar-se, com ara la divisió territorial. Per dir-ho d'una altra manera, cal tractar la dimensió programàtica que té la idea nacional en el període històric que estudiem, i la nostra intenció aquí és la de exposar-la amb el més gran detall possible. El tercer nivell és el pròpiament constitucional que, en la mesura en que hem d'ocupar-nos del de primer procés constituent i del primer règim constitucional a Espanya toca molt directament el segon. La curta vigència de la Constitució de 1812, la vinculació amb la única força política que l'havia propiciat -els liberals-, tot plegat fa que no sigui possible al·ludir-hi des d'un punt de vista purament jurídic-positiu, si és que en algun cas es possible referir-se a la idea nacional des d'aquesta perspectiva.

Per a donar resposta al primer tipus d'interrogants, sembla suficient la remissió als textos de l'època, dels que resulta amb prou claredat quina era la idea nacional dels actors polítics. Pel que fa a la dimensió jurídic-constitucional de la qüestió, creiem interessant utilitzar les aportacions teòriques que es fan en el moment en què

la idea nacional es manifesta. Essent aquesta formulada fonamentalment en funció de la Constitució de 1812, les dites aportacions les trobarem sobre tot en els primers textos de dret constitucional. Aquests dos camps els explorarem per l'anàlisi de contingut dels textos presentats. Els debats constituents, la pròpia Constitució de 1812 i la vida política que va presidir constitueixen l'àmbit material de recerca al que dirigim la nostra indagació sobre la idea nacional. Un marc teòric general, que permeti construir hipòtesis adequades i obtenir conclusions no merament descriptives, és més essencial pel que fa al segon dels nivells de problemes esmentats. La funció legitimadora és explícita en el text constitucional, que recull el principi de la sobirania nacional. Es, més globalment, implícita en la mateixa existència de la Constitució atribuïda a l'hipotètic poder constituent de la nació. I ho és finalment, en casos diferents del que ens ocupa, en l'existència d'Estats que han vist avalat llur naixement per l'atribució a la nació del dret a constituir-se en Estat.

Seria agosarat per part nostra aventurar, sobre la base d'una recerca puntual, una teoria sobre la funció legitimadora de la idea nacional. Preferim remetre'ns a l'aportació de José Ramón Recalde en el seu llibre La construcción de las naciones. Té la virtut de ser construïda partint d'una perspectiva global, i no només en funció dels problemes plantejats a partir dels processos de

descolonització com tendeix sovint a fer la sociologia política anglosaxona. Igualment, té present en la importància que creiem que l'hi és deguda el que la tradició liberal ha sentat en el principi de la sobirania nacional.

La proposta de Recalde per l'explicació de la construcció de les nacions pot sintetitzar-se com segueix: sobre una base objectiva -el mode nacional d'organització- es projecta la ideologia nacionalista que postula, amb continguts diversos, l'establiment de formes d'autonomia per al grup que titula "nació". Aquest és per tant el resultat d'una actuació política. El procés de transformació del mode nacional d'organització en "nació", adverteix Recalde, no pot donar-se per tancat en les "nacions" existents; un mode nacional d'organització pot tenir en el seu si evolucions diferenciadores tals que permetin el sorgiment d'altres i, en conseqüència, donin la base objectiva per a que s'hi projecti un altre nacionalisme i comenci un altre procés. Aquest plantejament té per a nosaltres la virtut de no deixar de banda els elements objectius del fenomen nacional, ni tampoc no el dona per tancat en la constitució dels Estats existents o futurs. Al contrari, subratlla la força legitimadora de la ideologia que bas-teix la idea nacional sobre una selecció d'elements del mode nacional d'organització i inclou en ella projectes d'organització de la societat i de la justificació corresponent.

Es fa necessari explicitar ara com s'aplica a la nostra recerca aquest marc teòric que acabem de descriure esquemàticament. Ens referirem en primer lloc al mode nacional d'organització, seguirem tractant del contingut del missatge nacionalista i finalment direm alguna cosa del projecte polític que inclou aquest missatge.

a) Espanya com a mode nacional d'organització.

Els modes nacionals d'organització constitueixen la base objectiva a partir de la que els moviments nacionalistes postulen l'existència de "nacions". L'existència dels modes nacionals d'organització implica la superació de la societat feudal i de la fragmentació que comporta, superació que pot donar-se per acabada amb l'adveniment de la societat capitalista. Aquesta comporta l'abolició de la compartimentació estamental, i sembla clar que l'Estat modern que la monarquia absoluta contribueix a endegar impulsa aquesta transició. No volem dir que sigui l'únic agent, ni que en qualsevol cas la realitzi efectivament; Shafer discuteix el caràcter "nacionalista" de les monarquies, i en L'Antic Règim i la Revolució Tocquéville ens ofereix nombroses dades que reflecteixen les dificultats de la monarquia francesa per a acabar amb el feudalisme, essent potser la més evident la del manteniment del poder jurisdiccional dels nobles. Però pensem que cal admetre que, ni que sigui simbòlicament, l'Estat absolut

produeix la concentració del poder, facilitant el que per a la sociologia política és la constitució de "centres" de residència de decisions polítiques, econòmiques i d'irradiació cultural. Aquest esforç de l'Estat absolut, en la seva manifestació il·lustrada hem cregut trobar-lo a Espanya. Almenys des del punt de vista cultural i ideològic, per la valoració del que es presenten com a especificitats culturals espanyoles, i podríem citar també el desig de Dou d'unificació de mercat i lingüística en països. Ja veurem això amb més detall en l'epígraf consagrat a la il·lustració espanyola, però creiem poder avançar que s'hi apunten els desitjos i els intents de crear les condicions del mode nacional d'organització. Ben entès, diem desitjos com el que expressen Jovellanos o Forner, o intents com el que simbolitza el Decret de Nova Planta, i no pas realitzacions totals i efectives.

Però creiem observar en la Il·lustració espanyola l'existència d'un programa de transformacions socials que -potser amb l'excepció de la intangibilitat que per a la representació estamental reclamarà Jovellanos- és el de les reformes que els il·lustrats demanen i que intenten continuar els liberals. L'existència del programa no és l'existència definitiva de l'Estat modern, i pel que fa al cas que ens ocupa, nosaltres no volem pronunciar-nos sobre les dades històriques globals; el nostre treball es refereix a un aspecte ideològic -la idea de nació-, però fem

nostra l'afirmació de Recalde: "La construcción del modo nacional de organización español llega a la era del nacionalismo con una estructura atrasada que va a estar en el centro de la crisis del siglo XIX: por una parte, en el intento de los que pretenden crear la nación moderna; por otra en los elementos prenacionales de la lucha de clases y del aparato institucional del Estado". La Constitución gaditana i el trieni que aquesta va presidir, són, al nostre parer, l'inici de l'esforç decimonònic de crear aquesta nació moderna. Intent tant més difícil quan resis-
 tents eren les restes de l'Antic Règim en la societat espanyola.

Com caracteritzar aquest procés de transició? Recalde distingeix entre processos de construcció nacional "ràpids" i "lents" en els que intervé el lideratge nacionalista. En els primers es força modifica l'organització estatal o estatal-colonial preexistent. Els segons, els lents, com l'espanyol, són els que es donen a l'Europa occidental; el nacionalisme no força els àmbits estatals, si no que en el seu interior efectúa la seva proposta de "nació". Tenint present, però, que l'accent no es carrega sobre l'autonomia política -que es dona per assolida-, sinó sobre la proposta a la població del missatge nacionalista, amb la variant pròpia de cada cas i les implicacions polítiques corresponents. Però, en qualsevol cas, hom parteix de què la fidelitat política suprema hi és deguda a la na-

ció, sigui aquesta el conjunt dels ciutadans o el contingut que es determina.

b) La determinació del contingut del missatge nacionalista.

El principi ideològic que presideix el naixement revolucionari del liberalisme és el de la sobirania nacional. La nació esdevé el subjecte polític fonamental, legitimador del poder. El mot ja existia, -i ens referirem més endavant a l'evolució observable en la lexicografia-, però, a partir de la Revolució Francesa agafa una càrrega nova. Valgui ara com a exemple aquest paràgraf de Michelet, en el que de forma vibrant pinta la novetat de la forma més emotiva del nacionalisme que és el patriotisme:

"Voici une fosse de roi au cimetière de la Madeleine. Qu'est-ce que la France criera? (abans ha comentat que al moment d'enterrar Lluís XVI algú va cridar Vive le Roi!, X.A.)

La Republique? Beaucoup de Bretons demandaient: Quelle est cette femme?

La Patrie? Bien des gens, du monde des honnêtes gens, sous l'influence des habitudes de l'Ancien Régime, souriaient à ce mot comme d'une reminiscence classique, d'une froide et vide abstraction.

Pitoyable oubli de soi-même où le monde était tombé dans ces longs siècles barbares! La grossière fiction royale leur semblait réalité; et la Patrie qui est nous-mêmes dans notre vie la plus vivante, leur semblait un mot abstrait!"

Si acceptem que no hi ha nacionalisme sense que el seu referent -la nació- tingui connotacions polítiques, i si considerem vàlida l'afirmació de que les adquireix en el seu grau més alt a la Revolució francesa per primera vegada, haurem de concloure que la primera expressió del liberalisme a Espanya significa també la primera formulació del nacionalisme. Dit d'una altra manera, el contingut de la idea nacional en el període estudiat és marcat ineluctablement pel liberalisme que la fa aparèixer al primer pla dels debats polítics i per les característiques que té el liberalisme en aquell moment històric, en el que encara ha de començar la disgregació de l'Imperi Otomà -Grècia veu reconeguda la seva independència el 1830- i els grans moviments unificadors d'Itàlia i Alemanya. Es a dir, que no pot plantejar-se en funció del principi de les nacionalitats sinó només del de la sobirania. Ja veurem la particular manera en què els constituents i legisladors liberals assisteixen a la pèrdua de la pràctica totalitat de l'imperi americà, la qual cosa pot exemplificar les coordenades ideològiques en què podien moure's. A nivell intern, considerem revelador d'aquest contingut l'excepcionalitat de les postures nacionalistes culturals assimilables al nacionalisme més difós en l'actualitat i veurem la figura de Capmany -nacionalista espanyolista- i citarem a Tomàs Puig a qui l'independentisme català porta a proposar la satelitació del Principat dins l'Imperi napoleònic; també ens referirem a l'entusiasme amb que sembla rebre un sector im-

portant de la política de Catalunya l'esquarterament d'aquesta en la primera divisió provincial. En qualsevol cas, el que apareix com a més rellevant no és el contingut cultural que ha de tenir la idea nacional, sinó l'atribució de la sobirania: no la llengua que han de parlar llurs components sinó llur condició de ciutadans precisa per a formar la nació.

Així, partim de l'assumpció de que amb el principi de la sobirania nacional impulsat pel liberalisme de la Revolució francesa, el mot nació assoleix càrrega política i els ingredients de la recepta nacionalista -Estat i nació elevada a categoria política legitimadora- són disponibles. Esperem en planes subsegüents fonamentar l'afirmació de la novetat de la concepció política de la nació al Cadis de les Corts. Ara volem situar algunes fites al·lusives a les especificacions culturals de la nació. Fichte i els seus Discursos a la nació alemanya -especialment el XIII-daten de 1807-8- inclouen la consideració política de les nacions per llurs especificitats culturals i no advertim una influència en els constituents gaditans ni en els legisladors del trieni liberal. Mancini exposa el principi Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti el 1851, que també es troba al capítol XVI de les Consideracions sobre el govern representatiu de J.S. Mill, datada el 1861. La idea de nació que estudiem es troba doncs més a prop -històricament i ideològica- de les formulacions

originàries dels liberals francesos que no de l'evolució posterior influenciada per les aportacions alemanyes i italianes. Tindrem present el que pugui haver-hi de referències al que es presentin com a especificitats nacionals espanyoles, considerant especialment el llegat il·lustrat. I, en aquest sentit, i en la mesura en què -sobretot amb Martínez Marina- el primer liberalisme espanyol pretén presentar-se com a restaurador a benefici d'inventari de les llibertats medievals, creiem que pot parlar-se d'un contingut regeneracionista del missatge nacionalista. Com més tard subratllarem, aquesta mirada idealitzadora a la història caracteritza la versió espanyola del primer liberalisme. No es limita a considerar com a dada la història i l'àmbit estatal en el que neix, la nació es fonamenta en el nou ordre constitucional, però els materials emprats en la configuració de les noves institucions volen trobar-se en un suposat passat de llibertats medievals del que els liberals de Cadis reclamen l'herència. La determinació del contingut del missatge nacionalista ens porta la conclusió fonamentada més endavant- de que la idea nacional del primer liberalisme espanyol té com a referència la que sorgeix en la Revolució francesa, amb la particularitat d'un intent de recuperació del passat medieval idealitzat.

c) La nació com a projecte polític

El primer liberalisme espanyol no es proposa la creació d'un Estat nou per a una comunitat nacional definida

culturalment, ni lluita pel reconeixement de la seva individualitat històrica. Ja es troba amb un Estat espanyol i intenta convertir-lo d'absolut en liberal. Els espanyols tenen un Estat; el liberalisme tracta que de súbdits passin a ciutadans. L'existència històrica i la identitat cultural de la nació espanyola no són problemàtiques; el nus del problema és la seva inexistència política: la manca de sobirania. En aquesta perspectiva, la nació esdevé un projecte polític: ha d'accedir a la dimensió política i ha de presidir-la. El plantejament general de la nació com a projecte polític -el particular es desenvolupa en els capítols centrals de la tesi- és el de la Revolució francesa i representat per Sieyès: Què és el tercer estat? (1788) és l'obra clau que simbolitza la ruptura amb l'antic règim almenys en la mesura en que la nació assoleix la categoria política a la que hem alludit precedentment.

El projecte nacional del liberalisme consisteix a fer de la nació el subjecte polític per excel·lència. La ruptura amb el nacionalisme s'evidencia per l'atribució a la nació del poder constituent i per ell la nació es dona una norma política suprema -la Constitució- que fixa les condicions en les que s'autogoverna, i per ell també es reserva el dret de canviar-les. Es la manifestació extraordinària i revolucionària de la sobirania nacional; la manifestació ordinària és l'atribució a l'òrgan representatiu de la nació del poder de fixar la llei que s'imposa a

governants i governats (1793). La sobirania nacional es presenta doncs com un principi legitimador, fundacional i organitzador alhora de l'ordre polític. Amb aquesta projecció transformadora, la definició de nació proposta té més de prius lògic tributari de concepcions rousseaunianes que no de descripció d'una realitat social: "¿Qué es una nación? Un cuerpo de asociados que viven bajo una ley común y representados por la misma legislatura...". Sota aquest plantejament, les referències històriques o culturals esdevenen -si apareixen- secundàries; la màxima concreció que arriba a proposar Sieyès és la de referir-la al conjunt dels habitants. Aquesta idea de nació, en tot cas, sí que exclou l'acceptació de la història amb caràcter normatiu; sorgeix precisament per a negar la legitimitat de les institucions polítiques tradicionals. No és compatible amb interpretacions essencialistes que posin per damunt de la voluntat política de la nació present suposats mandats ancestrals. No és l'esperit nacional accessible només pel sentiment el que fa la nació; és la condició de ciutadans dels seus membres, que gaudeixen de la igualtat jurídica perquè han acabat amb els privilegis sacralitzats pel temps. Aquesta nació només pot ésser invocada en nom de l'ordre polític fundat en la seva sobirania. Es discutirà si el seu àmbit territorial ha de ser el mateix que l'heretat dels Estats absoluts o ha de correspondre a grups humans definits culturalment, però serà en tot cas una discussió que no es plantejen els primers liberals espanyols,

i que ha de remetre's a la posterior caracterització històrica i cultural de la nació. L'important, creiem, és que la idea nacional del primer liberalisme resum un projecte social i polític transformador de l'absolutisme: igualtat jurídica dels individus davant la llei, submissió dels poders públics i de la col·lectivitat a la llei i el·laboració de la mateixa per un parlament representatiu, seran presentades en algun cas com a condició de l'existència de la nació, com si només tingués importància la dimensió jurídic-constitucional acabada de conquerir. Pot explicar-se per la fe en la força organitzadora de la norma racional, i també per unes circumstàncies històriques en les que no es plantejava el problema de les nacions sense Estat, sinó el de les nacions sense sobirania. Queda en qualsevol cas l'esforç d'articular, per primera vegada, una societat d'individus lliures en la que el sentiment de fidelitat política no vagi ja d'abaix a dalt, dels súbdits al sobirà, sinó en sentit horitzontal, dels ciutadans a la nació que conformen, única sobirana. Així es liquida també la distinció entre rex i regnum, de vella tradició; si hi ha rei, aquest se sotmet a la sobirania nacional: té les funcions que la sobirania nacional li determina en la Constitució, obra del poder constituent de la nació. L'afirmació l'Estat c'est moi deixa de tenir sentit; amb categories actuals, el monarca passa a ser un òrgan de l'Estat, i no se'l reconeix sinó en els límits i atribucions que la Constitució li marca.

2. Contingut del treball

"Sabes lo que dicen del nuevo Gobierno español en Estados Unidos? Pues que somos un grupo de jóvenes nacionalistas. Y no les falta verdad. Creo que es necesaria la recuperación del sentimiento nacional, de las señas de identidad del español..."

Aquesta afirmació de Felipe González als pocs dies d'haver-se instal·lat al Palau de la Moncloa fan pensar que l'existència del nacionalisme espanyol és quelcom més que una pura hipòtesi teòrica. Els observadors estrangers també podrien sorprendre's de la meticulositat amb la que alguns ciutadans de passaport espanyol eviten curiosament la pronunciació del mot "Espanya", i el substitueixen en tots els contextos per l'expressió "Estat espanyol". Alguns atribueixen l'adjectiu "nacional" a l'àmbit català o basc exclusivament, i altres se n'indignen. Exageracions? Potser però també una prova possiblement superflua de que la càrrega política de la idea de nació és encara molt viva.

De fet, en l'actualitat és gairebé impossible parlar de nació sense parlar de sentiments d'identitat, que permeten als seus membres reconèixer-se en llur comuna pertinença al grup nacional a partir de certs elements culturals -la llengua, o potser la idea d'un passat comú- considerats més definitoris de la identitat nacional que no pas el document "nacional" d'identitat. Per a alguns la nació existeix des del punt de vista jurídic-constitucional: expres

sa la seva voluntat pels representants i s'autogoverna per les decisions de la majoria dels electors. Indiscutiblement, la nació pot situar-se en aquesta dimensió política. El Dret és expressió de la voluntat que s'imputa a la nació, i regeix teòricament la conducta de governants i governats. Contra l'absolutisme, la nació representa un règim polític diferent: el "Vive la nation!" de Valmy ho simbolitza.

Però, més enllà de l'abstracció jurídica i del projecte polític, abans de la batalla de Valmy de la Revolució francesa, el mot "nació" existia i tenia un contingut que no ha perdut completament. Es referia a un grup humà, definit per la seva llengua o per la condició d'habitant del mateix regne o província. Una significació poc precisa, certament, però que permetia parlar de "nacions" referint-se a províncies que havien estat independents, sota un govern el record del qual encarnava la identitat històrica, o designar grups lingüístics... Veurem més endavant la complexitat de la idea de nació i els seus significats en el període històric que estudiem. Ara, i abans d'entrar en la descripció del contingut del treball, uns mots sobre el mètode emprat.

Analitzarem els textos de l'època intentant establir els diversos continguts de la idea nacional. Aquesta serà la nostra font principal. Una anàlisi quantitativa i un

tractament informatitzat de les dades lingüístiques donarien sens dubte resultats interessants: l'ús dels mots és revelador. Però no creiem que sigui indispensable: les cites -ens sembla- poden ésser suficients per a mostrar la força de les idees en el llenguatge dels protagonistes de la Història. Hem intentat utilitzar, en la mesura del possible les fonts directes. Pel que fa a les publicacions periòdiques, això ens ha plantejat dificultats que hem intentat solventar emprant estudis que ofereixen extractes de premsa.

Aquest treball es proposa l'estudi de la idea nacional del primer liberalisme espanyol. Entenent pel mateix el que es manifesta en l'elaboració i vigència de la Constitució de 1812. Precisament, ens referirem a la idea nacional en la Il·lustració espanyola i en la Constitució de Baiona, en la mesura en què creiem que constitueixen episodis històrics en els que apunten reflexions i postures polítiques que poden incidir en els plantejaments posteriors. A finals del segle XVIII, el reformisme il·lustrat produeix una renovació intel·lectual en la que la idea de nació assoleix una especial importància: la renovació historiogràfica intenta fer passar l'interès per les peripecies dinàstiques cap a l'atenció envers la "constitució nacional" i la cultura espanyola i el "caràcter nacional" són també considerats valors a estudiar i, eventualment a defensar. Igualment, apareix una predisposició cap a la

creació d'una consciència nacional espanyola amb propostes d'homogeneització lingüística que des d'una perspectiva actual poden considerar-se nacionalistes. Pel que fa a Baiona, hi trobarem també tendències similars: l'unificació jurídica i la reforma de les divisions territorials no es proposen exclusivament sota criteris de racionalitat, sinó de nacionalitat, d'eliminació dels sentiments d'identitat referits als antics regnes o territoris per a forjar una única consciència nacional espanyola.

Amb tot, això no són més que precedents. Es en el debat constituent de Cadis, que estudiem en el capítol II, on es plantejen els grans problemes. Es produeix nítidament la recepció d'una idea de nació nova i diferent, en la mesura en la que es el suport d'un principi que comporta la ruptura amb la legitimació política de l'antic règim: la sobirania nacional. Ens preocuparem de descriure el contingut de la idea nacional que els constituents gaditans proposen, però també de fer notar les diferències respecte a nocions anteriors i a les que els adversaris del liberalisme sostenen. Confiem també en fer veure com, al costat de la discussió del problema principal -la sobirania-, s'intenten afrontar els desafiaments que per a la nació espanyola que pretenen representar comporta els intents separatistes de les colònies americanes. Això procurant no perdre de vista la perspectiva actual de la qüestió: la consideració jurídico-constitucional de la nació no esborra

el problema de la construcció real de la mateixa. I en aquest sentit, cal valorar els esforços per a la unitat de coòs, la proposta de divisió provincial i la valoració que pugui fer-se de les suposades especificitats culturals. Intentarem posar de relleu les referències socials dels constituents de Cadis, encara que per a ells tinguin un paper secundari com creiem que correspon al contingut nacionalista del primer liberalisme.

En tot cas, sembla clar que els liberals de Cadis amb prou feines varen limitar-se a enunciar llur idea nacional, i a redactar la Constitució. Llurs hereus del trienni 1820-23 varen tenir una curta oportunitat per a conformar la realitat d'acord amb aquest plantejaments. Semblaven implícitament convençuts de monopolitzar la idea nacional, però s'equivocaven. Un dels crits de combat més populars en la lluita antinapoleònica fou "-Viva el Rey Fernando, la Patria i la Religión!", evidenciant que el sentiment nacional no es deslligava de la fidelitat al monarca i a la religió que avalava el seu poder. Quan els "Cent mil fills de Sant Lluís" ensorraren sense esforç el règim liberal va palesar-se el fracàs de la idea liberal de nació. Aquest fracàs cal mesurar-lo en funció de les aspiracions dels liberals. Victòriós el pronunciamiento de Cabezas de San Juan, es restablí la Constitució de 1812 i amb ella la nació recuperava la seva sobirania. L'Estat liberal començava a funcionar a Espanya, i el discurs ideolò-